

ня сумесных сіл і намаганняў у пэўнай сферы дзейнасці, як правіла, у вайсковай і знешняй палітыцы.

Такім чынам, трансфармацыя юрыдычных паняццяў і катэгорый у крыніцах права паказвае, што яна адбывалася па розных прычынах. Адна з самых галоўных з іх, – гэта істотнае змяненне сацыяльна-эканамічнага становішча ў грамадстве і дзяржаве, што ўплывала на грамадскія адносіны і замацаванне іх у юрыдычных паняццях і катэгорыях.

Не меншае значэнне мела і рэцэпцыя права айчынай юрыспрудэнцыі. Яна звязана як з распаўсюджваннем ва ўсходніх славян візантыйскіх канонаў і праз іх уплыў на свецкае права, так і з навучаннем нашых суайчыннікаў найперш ва ўніверсітэтах Італіі, Польшчы, Чэхіі, Прусіі і засвойваннем імі рымскага права; распаўсюджваннем на айчынай тэрыторыі лацінскай мовы; дзейнасцю купцоў, а найбольш поўна – дзеяннем унііных пагадненняў паміж Каронай Польскай і Вялікім Княствам Літоўскім.

Трасфармацыя юрыдычных паняццяў і катэгорый адбывалася як па іх форме, так і па змесце. Безумоўна, на гэты працэс аказалі ўплыў айчыныя асветнікі і мысліцелі (Ф. Скарына, С. Будны, М. Літвін), «доктары прав чужоземскіх» Пётра Раізіі і Аўгусцін Ратундус, а таксама даследчыкі права (А. Волан, А. Алізароўскі, І. Страйноўскі, І. Храптовіч, І. Даніловіч, М. Доўнар-Запольскі і інш.).

1. Советский энциклопедический словарь. – М.: Совет. энцикл., 1979. – 1600 с.
2. Юрыдычны энцыклапедычны слоўнік / Беларус. энцыкл.; рэдкал.: С.В. Кузьмін [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 1992. – 636 с.
3. Словарь юридических терминов / под ред. д-ра юрид. наук А.М. Абрамовича; Сост. С.Д. Василенко [и др.]. – Минск: НЦПИ Респ. Беларусь: Информационно-правовое агентство «Регистр», 2000. – 531 с.
4. Белорусская юридическая энциклопедия: в 4 т. / редкол.: С.А. Балашенко [и др.]. – Т. 2. К – О. – Минск: ГИУСТ БГУ, 2009. – 584 с.; Т. 3. П – С. – Минск: ГИУСТ БГУ, 2010. – 623 с.
5. Большой юридический словарь. 3-е изд., доп. и перераб. / под ред. проф. А.Я. Сухарева. – М.: ИНФРА – М, 2010. – 858 с.
6. Общая теория права: пособие / В.А. Абрамович [и др.]; под общ. ред. С.Г. Дробязко, С.А. Калинин. – Минск: БГУ; Четыре четверти, 2014. – 416 с.
7. Сергеевич, В.И. Лекции и исследования по древней истории русского права / В.И. Сергеевич. – М.: Зерцало, 2004. – 488 с.
8. Дьяконов, М.А. Очерки общественного и государственного строя Древней Руси / М.А. Дьяконов. – 3-е изд. – СПб.: Право, 1912. – 489 с.
9. Сергеевич, В.И. Русские юридические древности / В.И. Сергеевич. – СПб.: Тип. Н.А. Лебедева, 1890. – Кн. 1. – 517 с.
10. Пресняков, А.Е. История Руси. Киевская Русь / А.Е. Пресняков. – Минск: Белорус. Православ. Церковь, 2012. – 384 с.
11. Вішнеўскі, А.Ф. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі ў дакументах і матэрыялах: са старажытных часоў да нашых дзён: вучэб. дапаможнік / А.Ф. Вішнеўскі, Я.А. Юхо. – Мінск: Акад. МУС Рэсп. Беларусь, 1998. – 311 с.

12. Мальцев, Г.В. Культурные традиции права: монография / Г.В. Мальцев. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2013. – 608 с.

13. Вялікае княства Літоўскае: энцыклапедыя: у 2 т.: Абаленскі – Кадэңцыя / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Т. 1. – Мінск: БелЭН, 2005. – 688 с.

14. Литвин, М. О нравах татар, литовцев и москвитян / М. Литвин; пер. В.И. Матузо-вой; отв. ред. А.Л. Хорошкевич. – М.: МГУ, 1994. – 151 с.

15. Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 / пер. на бел. мову А.С. Шагун. – Мінск: Беларусь, 2002. – 207 с.

16. Лаппо, И. И. Земский суд в Великом Княжестве Литовском в конце XVI века / И.И. Лаппо. – СПб.: Тип. В.С. Балашова, 1897. – 39 с.

17. Довнор-Запольский, М.В. Государственное хозяйство великого княжества Литовского при Ягеллонах. – Т. 1. – Киев: Киев. тип. Императ. ун-та, 1901. – 935 с.

18. Пресняков, А.Е. Литовско-Русское государство в XIII–XVI вв. / А.Е. Пресняков. – Минск: Харвест, 2012. – 296 с.

УДК 34 (476) (091)

А.М. Сувалаў

АСНОЎНЫЯ ПРАБЛЕМЫ ФАРМІРАВАННЯ І ВЫКАРЫСТАННЯ ПАНЯЦЦЯЎ І КАТЭГОРЫЙ ПРАВААХОЎНАГА ПРАВА Ў БЕЛАРУСІ ФЕАДАЛЬНАГА ЧАСУ

Прынята лічыць, што дзяржаўнасць на землях Беларусі налічвае больш чым тысячагадовую гісторыю. Ва ўсходніх славян на тэрыторыі сучаснай Беларусі з IX ст. узнікаюць Полацкае, Турава-Пінскае і Смаленскае княствы. Частка тэрыторый сучаснай Беларусі ўваходзіла ў склад суседніх княстваў. Адначасова з фарміраваннем дзяржаўнасці адбываецца станаўленне і развіццё права. Працэс развіцця дзяржаўнасці патрабаваў выпрацоўкі і фіксацыі на пісьме прававых норм, якія б замацоўвалі і рэгламентавалі асноўныя бакі жыццядзейнасці дзяржавы, а таксама ўзаемаадносіны паміж падданымі князя ці іх адносіны з дзяржаўнымі органамі. Практычна першым з сучасных навукоўцаў, хто распачаў даследаванні па праблемах развіцця права Беларусі феадальнага часу стаў Я.А. Юхо [1, 2]. Найбольш грунтоўныя працы па ўказанай тэматыцы належаць Т.І. Доўнар [3, 4], В.А. Шаўкапяц [5] і інш. Большасць публікацый адносяцца да XV–XVI стст. і пазнейшых перыядаў [5, 6]. Пачатак працэсу фарміравання пісанага права як правіла разглядаецца фрагментарна і тэзісна.

Першае з чым сутыкацца даследчык гісторыі дзяржавы і права Беларусі феадальнага часу, – абмежаванасць крыніц. Асабліва гэта тычыцца ранняга феадальнага перыяду. Яно лагічна і зразумела: чым далей па часе ад нас разглядаемы перыяд, тым аб'ектыўна менш захавалася аўтэнтчных крыніц. Прычыны гэтага крыюцца ў шэрагу

акалічнасцей. Перш за ўсё, сам раннефеадальны час адрозніваецца малой колькасцю помнікаў пісанага права, паколькі ў гэты перыяд толькі распачынаецца працэс фарміравання падобнага права на тэрыторыі Беларусі. Таксама важна памятаць, што помнікі пісанага права змяшчаліся на такіх носьбітах, як пергамент ці папера. Зразумела, што ім патрабаваліся спецыфічныя ўмовы для захавання, і яны даволі лёгка маглі знікнуць у выпадку навадненняў, пажараў ці іншых стыхійных бедстваў, ці ў выпадку ваенных дзеянняў. Разуменне ўказаных абставін дазваляе больш аб'ектыўна ўсвядоміць, як сам працэс фарміравання асноўных паняццяў і катэгорый праваахоўнага права ў Беларусі феадальнага часу, так і праблему, з якой сутыкаюцца даследчыкі гісторыі дзяржавы і права. Можна чакаць, што па меры правядзення даследчыцкай дзейнасці, развіцця існуючых метадаў даследавання, а тым больш са з'яўленнем і развіццём новых, раней не выкарыстоўваемых метадаў і метадык, вучоныя атрымаюць дадатковыя звесткі, а магчыма, будуць знойдзены і нейкія тэксты раней невядомых помнікаў права (ці раней невядомыя спісы вядомых на сённяшні час помнікаў права) перыяду феадальнай Беларусі.

Важнай старонкай пры разглядзе праблемы фарміравання і выкарыстання асноўных паняццяў і катэгорый праваахоўнага права, да і ў цэлым права Беларусі разглядаемага часу, выступае лінгвістычны аналіз юрыдычнай беларускай лексікі. Вядома, што адной з асноўных крыніц пісанага права выступала звычайнае права. Народная традыцыя, заснаваная на звычаях, санкцыянавалася агульнапрынятаю грамадствам і даўніной ужывання прававых норм. Гэта народная традыцыя мела пэўную лексічную форму перадачы, якая на час афіцыйнай фіксацыі на пісьме пры пераходзе звычайнага ў пісанае права часта сама па сабе ўжо выглядала даволі архаічна. Калі да гэтага дадаць наяўнасць ранейшых запазычванняў норм і прававых традыцый ад іншых народаў ці цывілізацый, напрыклад ад немцаў ці візантыйцаў, з іх традыцыйнымі формуламі і выразамі, то сучасная інтэрпрэтацыя паняццяў і катэгорый права Беларусі феадальнага часу, а дакладней, перыяду, калі звычайнае права актыўна выкарыстоўвалася ў якасці крыніцы для пісанага права, выглядае праблемай надзвычай складанай для даследавання і сучаснай інтэрпрэтацыі. Яна патрабуе выкарыстання крыніц не толькі айчыннага права, але і права суседніх народаў, грунтоўных ведаў ад даследчыка не толькі ў галіне права, але і мовазнаўства (асабліва параўнальнага мовазнаўства, этымалогіі і г. д.).

Вядома, што першым з дайшоўшых да нас дакументаў, які ўтрымлівае нормы пісанага права, – гэта «Руская праўда». Дыскусійным з'яўляецца пытанне пра выкарыстанне норм «Рускай праўды» на тэрыторыі сучаснай Беларусі. Асабліва гэта тычыцца зямель Полацкага

княства, дзе княжыла дынастыя Рагвалодавічаў-Ізяславічаў. Наяўнасць самастойнай княжацкай дынастыі для раннефеадальнай дзяржавы выступала сведчаннем яе палітычнай самастойнасці і незалежнасці ад «імперыі Рурыкавічаў», як час ад часу тытулююць Кіеўскую Русь у яе шырокім разуменні (як усе землі, падначаленыя дзяржаве з цэнтрам у Кіеве, а не як уласна Кіеўская зямля ў вузкім разуменні). Па ўказанай прычыне магчыма меркаваць, што нормы «Рускай праўды» на гэтых землях не выкарыстоўваліся. Пераканаўчых доказаў як за выкарыстанне норм «Рускай праўды» ў раннефеадальны перыяд на тэрыторыі Полаччыны, так і за тое, што падобнага не было, прывесці цяжка па прычыне недастатковасці крыніц ці недасканаласці праведзенага ў цяперашні час аналізу наяўных матэрыялаў. Спісы «Рускай праўды», якія дайшлі да нашага часу маюць наўгародскае ці паўночна-ўсходняе паходжанне, што ўскосна сведчыць на карысць невыкарыстання яе на землях Беларусі. У той самы час на тых тэрыторыях Беларусі, якія былі ўключаны ў склад Кіеўскай Русі, нормы «Рускай праўды» выкарыстоўваліся. Калі судзіць па такому помніку права як «Дагавор 1229 г.» (у навуковай літаратуры сустракаюцца некалькі назваў гэтай крыніцы: Дагавор 1229 г. Смаленска, Полацка і Віцебска з Рыгай і Гоцкім берагам; Смаленская гандлёвая праўда 1229 г. і г. д.), «Руская праўда» аказала на яго несумненны ўплыў. Тое ж даказваюць і ўстаўныя граматы смаленскага князя Расціслава (XII ст.).

Наступнае, што трэба разумець пры разглядзе праблемы фарміравання і выкарыстання асноўных паняццяў і катэгорый праваахоўнага права ў Беларусі феадальнага часу, гэта дынаміку працэсу развіцця пісанага права. Пераадоленне партыкулярызму права – працэс працяглы, які ідзе рознымі тэмпамі як у цэлым па дзяржаве, так і па розных паасобных частках краіны, якія да сістэмнай рэформы дзяржаўнага ладу перыяду 60-х гг. XVI ст. мелі розны статус у межах агульнай дзяржавы – Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ). Неабходна ўлічваць свайго роду дыялектыку развіцця права ва ўмовах партыкулярызму на розных, хоць і з'яданых у адну дзяржаву, тэрыторыях ВКЛ. Па ўказаных прычынах, першай з якіх выступае адсутнасць на сённяшні час дасатковых для даследавання першакрыніц, мы можам рабіць толькі самыя агульныя заўвагі і даваць абагульненыя слаба абгрунтаваныя тлумачэнні працэсаў развіцця права на тэрыторыі Беларусі феадальнага перыяду. Зразумела, што тое ж самае трэба казаць не толькі адносна зямель Беларусі, але і ў дачыненні да тэрыторый цяперашняй Украіны, а тым больш зямель будучай Расіі. Паколькі гаворка ідзе ўласна пра тэрыторыю Беларусі, наша ўвага будзе прысвечана толькі абзначаным тэрыторыям нашай айчыны.

Не заўсёды існуе магчымасць адназначна інтэрпрэтаваць пэўнае паняцце, якое ўжывалася ў разглядаемы перыяд. Напрыклад, з часоў «Рускай праўды» ўжываецца паняцце «ардалія». Яно тлумачыцца як выпрабаванне вадой ці жалезам. Пры панаванні тэорыі фармальнага доказаў у ардаліі няма нічога надзвычайнага. Праблема крыецца ў тым, што покуль мы не можам адназначна патлумачыць, якім чынам праходзіла працэдура ардаліі. Непасрэдна сама «Руская праўда» гэты момант не тлумачыць. Пазнейшыя крыніцы даюць супрацьлеглыя тлумачэнні выпрабавання вадой. У адных выпадках доказам праўдзівасці разглядаецца сітуацыя, пры якой звязаны чалавек не тоне ў вадзе (тлумачэнне кшталту: бог не дасць нявінную душу загубіць), а ў іншых крыніцах даводзіцца, што праўда за тым, хто патануў (калі не тоне звязаны чалавек, то ёсць падазрэнне, што ён звязаны з д'яблам).

Для раннефеадальнага права ўласцівы і такі момант, як адсутнасць падзелу права на галіны. Адсюль вынікае тое, што нормы праваахоўнага права ў феадальны перыяд можна сустрэць у разнастайных крыніцах: дамовах, княжацкіх статутах, разнастайных граматах і г. д.

Развіццё паняццяў і катэгорый праваахоўнага права ў Беларусі феадальнага часу прагрэсіруе ў перыяд ВКЛ. Гэта звязана ў першую чаргу з актыўнай законатворчай дзейнасцю XVI ст., часоў распрацоўкі, прыняцця і ўдасканалення трох Статутаў ВКЛ. Нягледзячы на тое, што для таго часу заставаўся традыцыйны казуальны прынцып выкладання прававой нормы, адбываецца паступовае фарміраванне ўстойлівых юрыдычных формул, паняццяў і катэгорый. Так, злачынствы супраць здароў'я, асабістай недатыкальнасці і маёмасці называліся гвалтам, крыўдай, зладзействам, шкодай [1, с. 157]. Супрацьпраўны і грамадска небяспечны характар злачынства адцяняўся паняццямі ці тэрмінамі «выступ з права» ці «віна» [1, с. 157]. У больш ранніх нарматыўных прававых актах ВКЛ, напрыклад у агульназемскім прывілеі 1447 г., сустракаецца паняцце «проступка». Па слушнай заўвазе Я.А. Юхо, указаная паняцце выступае як найбольш блізкае да сучаснага паняцця злачынства [1, с. 157]. Тым не менш у перыяд XV–XVI стст. інтэнсіўнае фарміраванне паняццёвага апарату праваахоўнага права характарызаваўся захаваннем разнастайнасці тэрміналогіі. Прыкладам можа выступаць Судзебнік 1468 г., у якім для абазначэння злачынства выкарыстоўвалася паняцце «выступ з права» [1, с. 157]. Яшчэ ў сваіх першых публікацыях па гісторыі айчынных дзяржавы і права прафесар Я.А. Юхо ўказваў на запазычанні з рымскага права. Напрыклад, дзяржаўныя злачынствы, такія як змова супраць гаспадара, дзяржаўная здрада, бунт або паўстанне, спроба дзяржаўнага перавароту і г. д., перадаваліся ў айчынных пісьмовых крыніцах таго часу як «обращение маестату господарско-го» [1, с. 157].

Такім чынам, можна зрабіць наступныя высновы.

Па-першае, па прычыне малалікасці крыніц пісанага права складана аднавіць цэльную карціну развіцця пісанага права ў Беларусі феадальнага часу.

Па-другое, большасць крыніц феадальнага права даступны для даследавання ў спісах больш позняга часу і не заўсёды з тых тэрыторый і рэгіёнаў, дзе яны ўзніклі. Адназначна неабходна дакладнае размежаванне першаснага тэксту дакумента і дадаткаў і ўдакладненняў, якія належаць пазнейшым перапісчыкам.

Па-трэцяе, аналіз тэкстапомніка права магчымы толькі з пазіцыяй прававых традыцый той эпохі, якую разглядаемы помнік прэзентуе.

Па-чацвёртае, калі зыходзіць з узроўню даследавання разглядаемай праблемы, фарміраванне і выкарыстанне паняццяў і катэгорый права Беларусі, у тым ліку і праваахоўнага права, феадальнага часу, якасна не адрозніваліся ад аналагічных працэсаў у іншых рэгіёнах Усходняй Еўропы.

1. Юхо, І.А. Крыніцы беларуска-літоўскага права / І.А. Юхо. – Мінск : Беларусь, 1991. – 238 с.

2. Дагаворы і граматы як крыніцы беларускага феадальнага права : дапам. для студэнтаў юрыд. фак. / Я. Юхо [і інш.] ; Беларус. дзярж. ун-т ; каф. тэорыі і гісторыі дзяржавы і права. – Мінск : БДУ, 2000. – 127 с.

3. Крымінальнае права Беларусі : закон, злачынства, адказнасць : навуч. дапам. / А.У. Баркоў [і інш.] ; пад рэд. А. У. Баркова ; Бел. дзярж. ун-т, каф. крымін. права. – Мінск : Завігар, 1997. – 287 с.

4. Доўнар, Т.І. Помнікі права Беларусі феадальнага перыяду : курс лекцый / Т.І. Доўнар. – Мінск : Ін-т сав. знанняў, 2001. – 311 с.

5. Доўнар, Т.І. Развіццё асноўных інстытутаў грамадзянскага і крымінальнага права Беларусі ў XV–XVI стагоддзях / Т.І. Доўнар. – Мінск : Пропілей, 2000. – 223 с.

6. Довнар, Т.И. Уголовное право феодальной Беларуси : XV–XVI вв. : учеб. пособие / Т.И. Довнар, В.А. Шелкопляс ; М-во внутр. дел Респ. Беларусь, Акад. МВД. – Минск : Акад. МВД Респ. Беларусь, 1995. – 96 с.

УДК 94 (82) (=161.3)

С.В. Шабельцев

ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ И ОБЩЕСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БЕЛОРУССКИХ ЭМИГРАНТОВ МЕЖВОЕННОГО ПЕРИОДА В АРГЕНТИНЕ

Белорусские эмигранты периода 1921–1939 гг. направлялись на постоянное место жительства и заработка в различные страны Нового Света: на Кубу, Канаду, в Бразилию, Аргентину, Парагвай, Уругвай, реже в США. Наибольшее количество белорусских переселенцев в это время приняла Аргентина, где эмигранты составили костяк белорус-